

hláská

ročník XXXIV, 2023, č. 4

K lokalizaci tvrze v Červeném Poříčí

Linda Foster

V roce 2021 bylo ve výkopech v ornamentální zahradě (obr. 1) západně od zámku v Červeném Poříčí (okr. Klatovy) odhaleno zdivo. Část výkopu pro přípojku elektřiny k altánu dokonce vedla celá ve zdivu (na dně). Z vrstev v okolí zdí na dně výkopu byly získány fragmenty keramiky z 13. – 16. století. I přes velmi omezené možnosti výzkumu se domnívám, že odhalené pozůstatky patří zaniklé středověké tvrzi.¹⁾

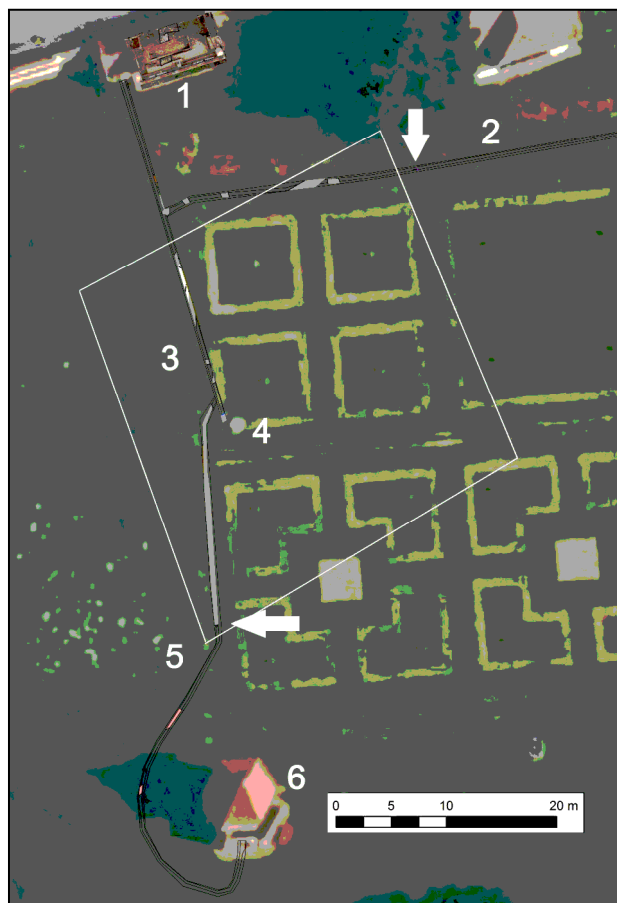
Obr. 1: Severozápadní část zámeckého parku. Ve výkopu mezi oranžerií (vlevo) a altánem (vpravo) bylo zjištěno zdivo, keramika a mazanice, které lze spojovat s existencí středověké tvrze (foto autor).

Zdivo bylo zachyceno v obou na sebe kolmých výkopech (obr. 2), a to většinou až na dně pod recentní navážkou, mocnou až 1,1 m. Celkem se podařilo identifikovat 15 zděných konstrukcí, z nichž asi šest lze považovat za středověké. Přes veškerou snahu vypreparovat základy zdí ve výkopech, kam se dospělý člověk skoro nevešel (šířka 0,4 m, obr. 3), se nepodařilo u všech zdí zjistit jejich líce. Není tedy zřejmý směr zdí a ani po následném podrobném geofyzikálním průzkumu²⁾ nedokážeme rekonstruovat půdorysy budov.

Zdi určené jako středověké jsou zděné z bulžňákových balvanů, na tvrdou běžovou vápennou maltu. Výkop většinu zdí přešel šikmo v síle zdí; tloušťka 110 cm byla měřitelná u jediné zdi v severním výkopu (obr. 4).

Nejvíce zlomků středověké keramiky (obr. 5) poskytl vrstvy v okolí pravoúhlého kamenného objektu poblíž studny. Výplň tohoto objektu obsahovala destrukci po požáru s hrudkami vypálené mazanice, uhlíky a keramikou. Z ní pochází zlomek čelní stěny kachle, reliéfně zdobeného gotickou kružbou. Zlomek je deformovaný

žárem. Nejstarší zlomky okrajů hrnců ze 13. století pochází z rubu kamenného pláště studny. Vrstva nad destrukcí zdiva obsahovala zlomky keramiky z 15. století, hnědé s množstvím slídy i typické šedé barvy, jeden zlomek zdobený půlobloučky provedenými radýlkem. Tyto zlom-

Obr. 2: Geodetické zaměření výkopů (J. Plzák (Archeodacta), 2021). 1 – oranžerie, 2 – severní výkop pro elektřinu, 3 – výkop pro vodu od oranžerie ke studni (4), 5 – výkop pro elektřinu k altánu (6), bílý kosodélník – plocha, kde ve výkopech bylo nalezeno středověké zdivo, vrstvy a artefakty. Bílé šipky označují předěl v podloží – výplň příkopu kolem tvrze?

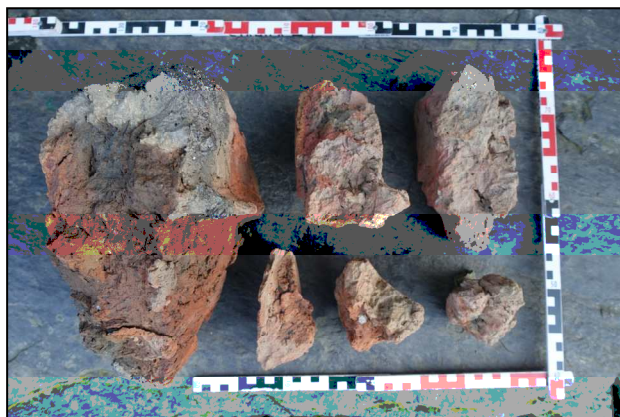
Obr. 3: Líc středověké zdi ve výkopu pro vodovod. Pohled od severu (foto autor).

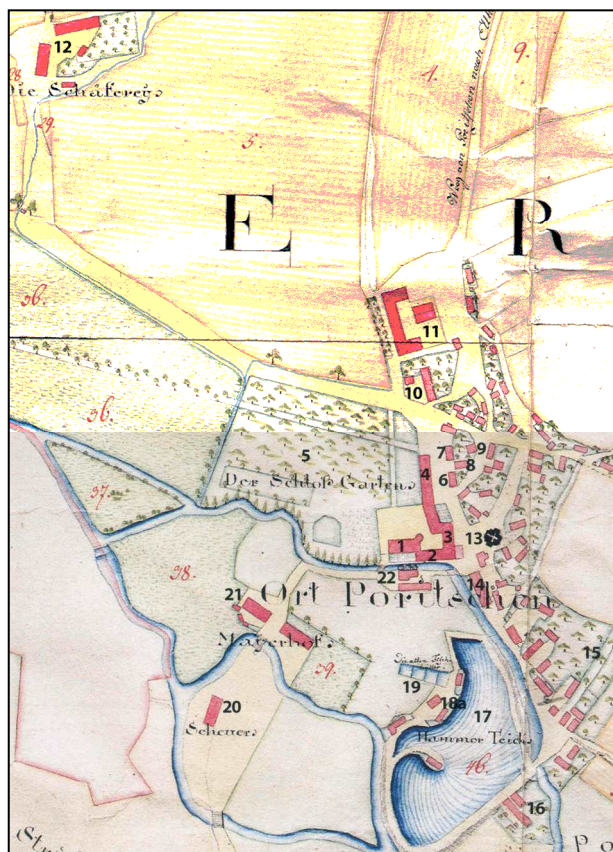
Obr. 4: Středověké zdivo o tloušťce 1,1 m v severním výkopu na dně. Pohled od západu (foto autor).

Obr. 5: Nálezy keramiky z vrstev u základů středověkých zdí. Horní řada 13. – 16. století, spodní řada 17. – 18. století (foto autor).

Obr. 6: Hroudy mazanice s otisky dřevěných konstrukcí (foto autor).

Obr. 7: Stav zástavby asi v roce 1798. Použit výřez z mapy panství Červené Poříčí, autor Wittek, měřítko cca 1:5035, kolorovaný rukopis, 102 x 73 cm (citace v pozn. 3). Tam zobrazeno širší okolí celé obce. Legenda k užšímu okolí zámku: 1 – zámek, 2 – pivovar, 3 – předzámčí, 4 – koňské stáje, 5 – zámecká zahrada, 6 – patrně obydlí ředitele (1760), 7 – patrně obydlí purkrabího (1760), 8 – obydlí obročího, 9 – patrně obydlí bývalého polesného (1760), 10 – hospoda, 13 – kaple Nejsvětějšího Srdce Páně, 14 – vinopalna, 21 – vrchnostenský dvůr, 22 – mlýn.

ky se nacházely v příměsí mladší keramiky 17. – 18. století, glazované i rezné, leštěné s vlnovkou. Nálezy keramiky na haldách vedle čerstvě vykopaného výkopu pohotově zajistila T. Eismannová (Krajský úřad Plzeňského kraje) při kontrolním dni stavby. Byl to první signál pozitivních archeologických situací ve výkopu, jehož souvrství až do hloubky ca 1 m tvoří novodobá jednorázová navážka s povrchem upravované parkové cesty.

Severní výkop směrem k vodárně přetřel další mohutnou zeď směru severovýchod – jihozápad. Ve vzdálenosti 1,1 m od jejího východního líce začínala 25 cm mocná propálená vrstva s velkými hroudami vypálené mazanice (obr. 6), doprovázenými zlomky keramiky 15. – 16. století bez glazury (zlomek talíře, dvě dna hrnců). Největší hroudy (rozměry 23 x 27 x 7,5 – 9 cm) mají na sobě otisk trámů širších než 16 cm, na jiných hroudách je otisk kulatiny. Nejmenší otisk dokládá konstrukci z prutů o průměru 1,5 cm. Kromě otisku roubené konstrukce z hranolových trámů je doložena snad i hrázděná konstrukce s otiskem trámu vertikálně i horizontálně. Vnější povrch původně hliněné omítky byl hlazený nejspíš kusem kůže – povrch je zvlhčený bez otisku prstů nebo látky, krupičkovatý po hlazení za mokra. Na dvou kusech se dochoval bílý vápenný nátěr.

Prostor s výskytem středověkých nálezů uzavírá na východě jasný předěl v podloží na dně severního výkopu (obr. 2). Šedá jílovitá vrstva s uhlíky by mohla být výplní příkopu kolem tvrze, od ní na východ pokračuje sterilní podloží z rezavého jílu. V nejvýchodnější části poblíž budovy předzámčí výkop přetřel další dvě zdi, které pravděpodobně patří zaniklým koňským stájím, zachyceným na mapě asi z roku 1798 (obr. 7:4).³⁾

Výše popsané nálezy nelze s určitostí přiřadit šlechtickému sídlu, doloženému v Poříčí predikátem od počátku 14. století až po jeho polovinu.⁴⁾ O tvrzi je výslovná zmínka až v prodejní smlouvě z roku 1569, kdy tvrz, dvůr a ves

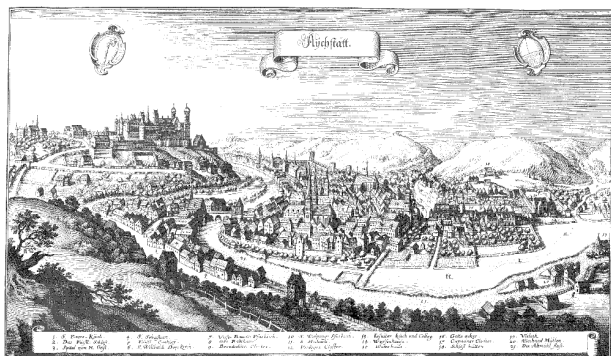
Poříčí prodal Jindřich Mladota z Jilmanic do rukou Mikuláše Šice z Drahenic. Spojitost nálezů se středověkou tvrzí je však vysoce pravděpodobná. Nasvědčuje tomu mohutnost zdi, přítomnost kachlových kamen, keramika 13. – 16. století a nálezy mazanice s otisky mohutných trámových konstrukcí. Mazanice ze zřícených konstrukcí vně zdi poukazuje na její původ snad z hrázděných ochozů nebo roubeného patra. Nesporné jsou doklady požáru, který lze spojit se zničujícím požárem, popsáním v písemných pramenech k roku 1606. Tehdy shořela tvrz s celou vsí. Poloha nálezu se jeví příhodná pro lokalizaci staršího sídla v místě dnešní okrasné zahrady v severozápadní části parku. Zdivo vyhořelých objektů pak bylo rozebíráno pro novostavbu nového renesančního zámku asi 100 m východněji, dovršenou na počátku 2. dekády 17. století.⁵⁾ Pokud lze spojit nalezené zdi s budovami tvrze, zbyly z ní jen základy v později navýšeném terénu. Představu o podobě rozebírané stavby a jejím poměrně vysokém stavebním standardu poskytují jediné kamenické články období gotiky a cihly tlusté přes 8 cm, druhotně použité ve zdivu zámku.⁶⁾

Poznámky: 1) Výkopy byly provedeny v souvislosti s obnovou oranžerie. Archeologický dohled zajistil Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, L. Foster. 2) Geofyzikální průzkum provedl R. Křivánek a E. Vošvrdová (Archeologický ústav Akademie věd České republiky Praha) na jaře 2022. 3) Mírka, J. – Vanišová, H.: Salbuch panství Červeného Poříčí a Roupov. Unikátní popis panství z roku 1760 od Jana Nepomuka Tadeáše Košína z Freidenfeldu. In: Západočeské archivy 2013. Plzeň 2013, s. 50. 4) Sedláček, A.: Hrad, zámek a tvrz Království českého 9. 3. vydání. Praha 1996, s. 207. 5) Ke stavební historii areálu zámku nejnověji Anderle, J.: Stavební historické posouzení reliktní sladovny a pivovaru ve východní části předzámčí v Červeném Poříčí (okres Klatovy). Uloženo u správy objektu. 6) Citace v pozn. 5, s. 3.

Fortifikační vývoj biskupství Eichstätt a jeho historický kontext

Martin Šenk

Franští majordomové z rodu Karlovců zahájili na konci 7. století novou expanzi Franské říše. Cílem těchto výbojů se od počátku 8. století stalo též Bavorsko, k jehož konečnému záboru došlo až v roce 788. Dějiny biskupství Eichstätt – srdce historického kraje Nordgau – přitom hrají v příběhu franského záboru Bavorska zcela zásadní úlohu. Nově založené biskupství plnilo funkci franské brány do

Obr. 1: Matthäus Merian: veduta města Eichstätt s Willibaldsburgem z roku 1648 (Wikipedia).

bavorského vévodství a na tři staletí se stalo centrem zájmu karolinských a otonských panovníků. Za vlády otonských panovníků však eichstättské biskupství ztratilo svůj strategický význam a za vlády sálské dynastie se Eichstätt stal marginálním biskupstvím, jehož biskupové pozbyli vlivu na velké historické události. V jistém smyslu se pak Eichstätt stal „typickým“ říšským biskupstvím, na jehož dějinách se zrcadlí strukturální vývoj říšského episkopátu. Zajímavou optikou, skrze kterou lze tyto strukturální změny v historii biskupství postihnout, se přitom jeví dějiny fortifikačního vývoje biskupství. Případová studie věnovaná dějinám eichstättských opevňovacích prací tak může například poukázat na rysy, které Eichstätt sdílel s dalšími německými biskupstvími, nebo naopak na zásadní strukturální rozdíl oproti českému prostředí.

Eichstätt – klíč k bavorskému vévodství

Biskupství Eichstätt bylo založeno v polovině 8. století, patrně mezi lety 744–747, a to z podnětu anglosaského misionáře Bonifáce. Prvním biskupem byl ustanoven Bonifácův známý (a nejspíše také příbuzný) Willibald

(† 787). Fundaci biskupství zřejmě podporoval též franský majordom Karel Martel. Biskupství bylo totiž založeno v době fransko-bavorského mocenského soupeření a pro Franky mělo od počátku strategický význam. Eichstätt ležel na hranici mezi Bavorskem a Franskou říší. Po vzniku eichstättského biskupství došlo k připojení přilehlého kraje Nordgau k franskému území, a i církevně spadal Eichstätt nejprve pod arcibiskupství v Mohuči. Bavorský vévoda tak přišel o kontrolu nad celým územím Nordgau, a zároveň tato událost stvrdila ztrátu západně položeného a hospodářsky důležitého Sualafeldu. Hlavní význam Nordgau a samotného Eichstättu (tedy kromě zajištění Sualafeldu) však Karlovi spatřovali v jiné rovině. Ze strategického hlediska se totiž jednalo o klíčové území, neboť díky záboru oblasti Nordgau se franská vojska ocitla pouhý jeden den pochodu od bavorského hlavního města Řezna a obrana bavorského vévodství byla od té doby značně ztížena (či takřka znemožněna). Jak je tedy vidět, Eichstätt, který je dnes malým, a ne zcela významným biskupstvím, hrál ve svých počátcích zásadní politickou úlohu a dá se říci, že založení biskupství Eichstätt lze vnímat jako počátek konce samostatného Bavorska, které se stalo ze severozápadní (franské) strany jen velice obtížně hajitelným. Jistě se nejedná o náhodu, že sesazení posledního bavorského vévody Tassila III. Karlem Velikým roku 788 proběhlo bez válečného střetu.¹⁾

Ačkoliv o původním opevnění Eichstättu nemáme žádné přímé zprávy, není pochyb, že Eichstätt musel být nějak opevněn již v 8. století – jednalo se koneckonců o strategický bod. Tento svůj význam si Eichstätt udrželi po franském záboru Bavorska – stačí zmínit, že nedaleko od Eichstättu byl v roce 793 (nakonec neúspěšně) budován i kanál mezi řekami Altmühl a Rezat, známý jako *Fossa Carolina*, který měl sloužit právě k integraci Bavorska do Franské říše.²⁾ Přímo o opevňovacích pracích pak máme písemné zmínky z počátku 10. století.³⁾ Otonské a raně sálské období lze z perspektivy dějin eichstättského biskupství chápat jako zlatou dobu, během níž byli místní biskupové častokrát blízkými a vlivnými oporami německých panovníků a například eichstättský biskup Gebhard díky tomu dokonce usedl i na papežský trůn, a to pod jménem Viktor II. (1055–1057). Na této situaci nic nezměnila ani skutečnost, že biskupství v roce 1016 přišlo o část svého území ve prospěch diecéze Bamberk, která byla založena roku 1007).⁴⁾ Pro eichstättské biskupy se poměry strukturálně proměnily až v době vlády Štaufů.

Opevňování biskupství a výstavba hradu Willibaldsburg

Štaufové dosadili do sousedství Eichstättu své příbuzné, hraběcí rod Oettingerů. Nově příchozí hrabata, ale i další šlechtické rody, pak vedla s biskupy neustálé územní spory. V souvislosti s rozpínajícími se hrabaty jednali biskupové v zájmu udržení územní integrity stále více jako svrchovaní pánové nad svým zemským panstvím. Od času Fridricha Barbarossy ostatně užívali titulu

Obr. 2: Hrad Willibaldsburg, v pozadí městské hradby (Wikipedia).

kníže-biskup. Toto soupeření se světskou konkurencí se projevilo i vznikem velkých fortifikačních projektů. Zejména od doby biskupa Reinbota z Meilenhartu (1279–1297) začaly rozsáhlé opevňovací práce, během nichž byly v Eichstättu budovány hradby a v širším okolí byly stavěny pevnůstky, odkupovány již stojící hrady (např. hrady Abenberg, Kipfenberg, Sandsee či Wernfels) a dále opevňovány hrady, které již k biskupství náležely (např. Nassenfels). V této činnosti pokračovali i Reinbotovi nástupci, kteří navíc prováděli správní reformy a utužovali mocenské vazby v rámci svého panství.⁵⁾ Symbolickým zhmotněním světského panování eichstättských biskupů pak byla stavba nového biskupského hradu – Willibaldsburgu, dnešní dominanty města.

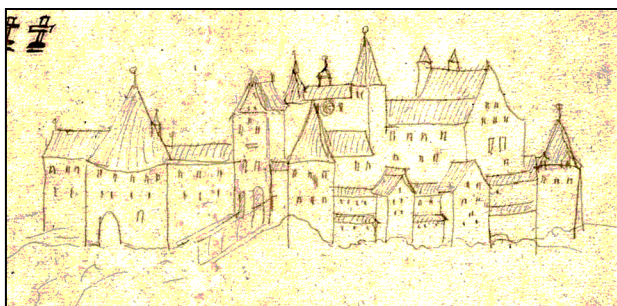
Budování hradu začalo v roce 1355 za biskupa Bertholda z Zollernu (1351–1365) – při získávání peněz na stavbu mu byla k dobru i skutečnost, že působil jako kancléř císaře Karel IV. (díky této jeho roli se také jedná o jednoho z mála eichstättských biskupů známých českému prostředí). Důležité je přitom upozornit, že původní biskupská rezidence se do té doby nacházela poblíž dnešní eichstättské katedrály a že jistý vliv na volbu nového biskupského sídla mělo jistě rostoucí sebevědomí eichstättského měšťanstva. Nový hrad byl budován na druhém břehu Altmühlu na protilehlém vrcholu hory sv. Willibalda. Hrad neměl sloužit pouze k obraně biskupského města, ale měl také poskytovat ochranu biskupům před případnými měšťanskými nepokoji. V neposlední řadě pak musel hrad tyčící se nad níže položenou sídelní zástavbou představovat silný psycho-

Obr. 3: Pohled na Eichstätt z Willibaldsburgu (foto autor 2019).

logický faktor. Nový hrad se stal sídlem eichstättského biskupa i biskupské světské správy. Bertholdovi nástupci Raban Truchsess z Wilburgstettenu (1365–1383) a Friedrich IV. z Öttingenu (1383–1415) dále pokračovali v budování hradu. Za biskupa Albrechta II. (1429–1445) pak přišel pro opevňovací práce v biskupství i na samotném hradu nový impuls v podobě husitských válek, neboť riziko výpadu husitů na toto území nebylo rozhodně nereálné.⁶⁾

Eichstättští biskupové se nakonec narozdíl od jiných říšských biskupství nemuseli potýkat se silnou konkurencí městského patriciátu a obava před měšťanstvem se tak v případě Eichstättu ukázala jako lichá (byť důvodů k opatrnosti měli biskupové jistě více než dost, neboť ve

Obr. 4: Philipp Apian: náčrt hradu Willibaldsburg z roku 1559/60 (<https://commons.wikimedia.org>).

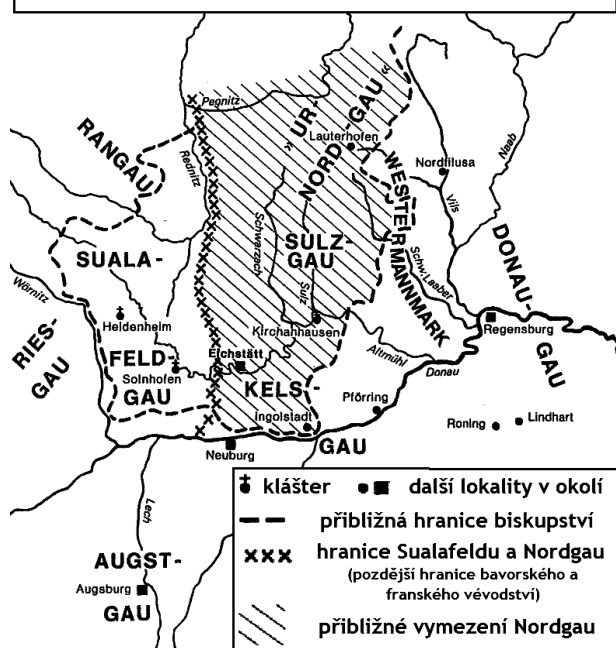
Obr. 5: Eichstätt s hradem Willibaldsburg v kronice Hartmanna Schedela z roku 1493 (<https://commons.wikimedia.org>).

14. století již mohli být poučeni z vývoje v jiných diecézích, kde měšťané někdy i vyhnaní biskupy z města). Tento jistý poklid měl pro vývoj Eichstättu i negativní důsledky – absence živé měšťanské společnosti se projevila v hospodářské stagnaci a Eichstätt byl již v pozdním středověku zastíněn blízkým Ingolstadtem. Samotný Willibaldsburg byl již na konci 16. století částečně přestavěn na reprezentativní sídlo. Když město za třicetileté války lehlo popelem, začali biskupové s obnovou, jejíž součástí bylo i opětovné přenesení biskupského sídla do nově budované barokní rezidence. Za biskupa Marquarda II. Schenka z Castellu (1637–1685) sice došlo ještě k výstavbě bastionů, hrad však již na počátku 18. století zcela ztratil svůj význam a v 19. století (poté, co byl Eichstätt roku 1806 připojen k bavorskému království) byl hrad částečně srovnán se zemí.⁷⁾ Od 18. století tedy Willibaldsburg již neměl pro eichstättské biskupy reprezentativní ani obrannou funkci a biskupové své sídlo budovali v centru města. V dnešní době probíhá sanace hradu, která již přinesla i první nové stavební objevy.⁸⁾

Zamyšlení na závěr

Eichstätt hrál úlohu klíčového strategického bodu pouze v 8. a 9. století, kdy měl zásadní význam pro integraci Bavorska do Franské říše. Z hlediska fortifikačního vývoje samotného biskupství lze tedy shrnout, že biskupové sídlili původně v Eichstättu poblíž dnešního dómu

Oblast Nordgau ("Severního kraje") a biskupství Eichstätt okolo poloviny 8. století

Obr. 6: Upraveno autorem podle citace v pozn. 4, s. 23.

a spoléhali se na opevnění Eichstättu jako celku. Konflikty, které trvaly celé 13. století, pak donutily biskupy nejprve zintenzivnit fortifikační práce ve městě a jeho okolí, a následně i přesídlit z města na přilehlou horu sv. Willibalda, kde si vystavěli hrad. V novověku pak biskupové přesídlili zpět do města. Eichstätt jakožto malé a hospodářsky nijak význačné město přitom neskýtalo pro biskupy žádnou zásadní hrozbu a měšťanstvo tedy nepředstavovalo pro biskupskou vládu konkurenci.

Výše nastíněné dějiny biskupství Eichstätt jsou v jisté míře vlastně analogické i pro další biskupství v historických zemích Bavorsko a Franky. Co se týká biskupské rezidence a budování opevnění, tak téměř identický vývoj nastal především v případě biskupství Würzburg – severozápadního souseda eichstättské diecéze. Tamní biskupové v polovině 13. století přesunuli svoji rezidenci na přilehlý kopec, kde vybudovali hrad (a později pevnost) Marienberg a do města přesídlili též až na počátku 18. století, kdy si zde vystavěli barokní rezidenci. Rovněž pasovští biskupové si na obranu před vnějšími nepřáteli, ale především i před pasovskými měšťany, budovali od 13. století hrad na přilehlém kopci – dnes známý jako Veste Oberhaus. Podobných případů by se v říšském prostředí dalo najít více.

Odlišný byl naopak vývoj českých biskupství – přitom geograficky ne příliš vzdálených od bavorských diecézí. Markantním příkladem je zejména Praha, která byla vždy primárně knížecím a královským městem a pražští biskupové vlastně hráli úlohu alespoň částečně srovnatelnou s jejich říšskými protějšky až v případě

Roudnice nad Labem. Teprve komplexní komparativní zpracování dějin opevňovacích prací říšských biskupství – včetně českých reálií – by však odhalilo širší typologické rámce.

Poznámky: 1) Šenk, M.: Vitae sanctorum. Úloha franské hagiografické tradice při nástupu Karlovců. Nevydaná diplomová práce Ústavu světových dějin Filozofické

fakulty Univerzity Karlovy. Praha 2022, kde jsou odkazy na literaturu a prameny, zde s. 130–134. 2) Werther, L. – Nelson, J. – Herzig, F. – Schmidt, J. – Berg, S. – Ettel, P. – Linzen, S. – Zielhofer, Ch.: 792 or 793? Charlemagne's Canal Project. *Craft, Nature and Memory. Early Medieval Europe* 28/3, 2020, s. 444–465, zde s. 462. 3) Die Urkunden Ludwigs des Kindes. In: Schieffer, T. (ed.): *Monumenta Germaniae historica. Inde ab anno Christi 500 usque ad annum 1500. Diplomata*. Berlin 1960, s. 186. 4) Weinfurter, S.: *Eichstätt im Mittelalter. Kloster – Bistum – Fürstentum. Regensburg – Eichstätt* 2010, s. 53–92. 5) Viz např. jednotlivé medailovky ve Wendehorst, A.: *Das Bistum Eichstätt. 1. Die Bischofsreihe bis 1535*. Berlin – New York 2006 či citace v pozn. 4, s. 93–110.

6) Srov. např. první citace v pozn. 5, *passim*; citace v pozn. 4, s. 196–201. 7) Burger, D.: *Der Schaumberg-Bau auf der Willibaldsburg bei Eichstätt*. In: Hofrichter, H. – Großmann, G. U.: *Der frühe Schloßbau und seine mittelalterlichen Vorstufen*. München 1997, s. 115–133. K novověké transformaci biskupství viz zejm. Rausch G.: *Die Reorganisation des Hochstifts Eichstätt unter Fürstbischof Marquard II. Schenk von Castell (1637–1687). Wiederaufbau und Verwaltungsstrukturen nach dem Dreißigjährigen Krieg*. Regensburg 2007, ke stavebním aktivitám zejm. s. 98–115. 8) Steger, A.: *Zugbrücke hoch! Zur Baugeschichte der Willibaldsburg in Eichstätt*. Landkreis Eichstätt, Oberbayern. In: *Das archäologische Jahr in Bayern*. Regensburg 2020, s. 137–140.

Castellologická specifika emirátské hradní architektury (SAE)

Přemysl Špráchal

Archeologická bádání v oblasti opevněných systémů a jednotlivě obranných lokalit ukazují, že nutnost ochrany majetku, a především vlastních životů, hrála primární úlohu každé společnosti už od počátku jednotlivých civilizací. Záleželo na tom přežít každého kulturního společenství. Tím také vznikala nevyhnutelná potřeba nepřetržité obrany vlastního teritoria a kmenového vlivu.

Území Arabského poloostrova tvoří pomyslný zeměpisný střed kontinentálního světa, a to nejen geograficky, ale jak dokládají i studia molekulárně genetických, paleoantropologických a archeologických výzkumů, tak i populačního vývoje lidstva. Arabský poloostrov tvoří geografický střed mezi Afrikou, Asií a Evropou. Vědecké studie mitochondriálních DNA a genetických haplotypů ukazují, že se jedná o civilizační křížovatku lidské populace.¹⁾

Populační migrace, invazní politika, obchodní a kulturní zájmy proto vyžadovaly kontinuální potřebu aktivní obrany, kterou zde máme doloženou archeologickými výzkumy již v dobách prehistorických, zvláště od doby bronzové. Na jejích základech se prolínaly všechny další pozdější stavební aktivity, kdy vznikaly vlny výstavby nových fortifikovaných lokalit a jejich přestaveb, které trvaly v různých etapách až do průběhu 20. století. Jednalo se o opevněná sídla, strážní hrady, ale i soustavu takticky strategických opevněných bodů. Zatímco v té oblasti stála mnohatisícová kamenná města se sofistikovaným městským opevněním a sídly vládnoucí elity již ve 13. století př. n. l., ve středu Evropy se tento trend ve větším rozsahu a kvalitě ujal teprve ve 13. století n. l.

Emirátské hrady

V Emirátech často nacházíme hrady a pevnosti v podobě geometricky tvarovaných půdorysů (kvadratických, triangulárních, rektangulárních apod.), pro starší období kombinaci nepravidelně oválných obvodových hradeb respektujících členitost terénu s doplněním kvadratické vnitřní zástavby. Podobná hradní architektura je příznačná i pro další oblasti Středního východu.²⁾

Geometrická pravidelnost těchto pevnostních sídel je doplňována nárožními válcovými věžemi. Právě věže tvoří jakési typické pravidlo. Uvádí se, že s charakteristickým čtvercovým půdorysem s nárožními věžemi přišli

Fujairah Fort, pohled od staré mešity (foto P. Špráchal).

především Britové v době své koloniální nadvlády, podobné se ale vyskytují již za portugalské okupace. Ve Spojených Emirátech se sice vyskytují hrady s dominantní válcovou věží (Burj), případně druhou protilehlou, ale častěji nacházíme stavby s více věžemi, ať už nárožními nebo obvodovými. Právě na obranné věže a věžice různých velikostí tato architektura klade zvláštní význam, bez ohledu na jejich tvar. Nejčastěji válcové, půlkruhové, podkovovité (angl. U-shaped) nebo hranolové (murabahn, někdy též mubarahh)³⁾ vestavěné do systému obvodové hradby či oboustranně střežící hlavní přístupovou bránu do areálu.

Některé splňují jak obytnou funkci (na způsob donjonu), jiné mají spíše strážní a aktivně-obranný účel charakteru našich bergfritů. Půlkruhové věže zesilují obranu možností flankování a zesílením přímé střelby na způsob bateriových věží. Jiné, ve smyslu věžic, tvoří pouze architektonicky zesilující prvek hradby, stejně jako některé násobené opěrné pilíře hradební zdi. Věže vystupují z hradby různým způsobem. Některé jsou otevřené dovnitř, jiné uzavřené s vyvýšeným přístupem a buď jsou průřezem zakomponovány do průběhu zdiva hradby, nebo na ní navazují pouze vnějším pláštěm a vnitřní půdorys zcela předstupuje vně hradbu. Ale ani zde nelze aplikovat metodu datování pevností z vyvození vztahu uspořádání hradby a věže, jak se o to kdysi v českém prostředí mylně pokusil prof. Durdík na základě příkladů německých hradů.

Kalba Fort, celkový pohled (foto Marko (www.castles.nl)).

Hrady a věže jsou na dochovaných emirátských hraděch až na výjimky korunovány cimbuřím. To je v naprosté většině tvarováno hrotitými nebo obloučkovými stínkami a minimalizovaným prostorem pro proluky. V našem prostředí se s takovými krenelážemi setkáváme spíše u pozdních renesančních staveb. Důvodem může být, že i tyto pevnosti v konečné podobě nejsou staršího data a že taktika boje se již v této době výrazně posunovala od typicky středověké, kde ještě měla význam. Zde se využívalo především palných zbraní, a tak svoji úlohu hrály hlavně střílny v úrovni pod cimbuřím. Někdy i v několika řadách pod sebou.

Oproti zdejším původním hradům jsou tamní hrady dodnes celokamenné. Údajně se staří Slované dlouho bránili výstavbě hradišť za použití materiálu z lomového kamene, kde upřednostňovali dřevo a metody staveb svých předků. Proti odporu tehdy vystoupil kníže Boleslav II., který trval na výstavbě mladoboleslavského hradu z kamene na „římský způsob“. V té době byly i některé stavby Pražského hradu kamenné, zprvu spíše jen církevní; i když se výstavba některých kamenných opevnění připisuje také knížeti Bořivojovi. Samotná Praha již velice záhy zářila světlou opukou. Svědčí o tom také zpráva arabského kupce Ibrahima ibn Jakuba (966), který ji popisuje jako kamennou.⁴⁾ První stabilní kamenné hrady k nám dorazily teprve exportem z anglosaských zemí. Přesto je za první kamenný hrad v Čechách považován (původně možná nelegální) hrad Přimda (Přaumberg), zmiňovaný již v polovině 12. století.⁵⁾

Ve srovnání těchto okolností se nabízí odpověď s ohledem na přírodní prostředí, přestože zde svoji úlohu mohla sehrát i stránka duchovní. Střed Evropy byl nepoměrně hustěji zalesněn a tak stavební materiál v podobě dřevní hmoty vyžadoval mnohem méně úsilí, než složité namáhavá těžba kamene. Efektivitu splňovalo i všudypřítomné dřevo. Naproti tomu blízkovýchodní země (potažmo Střední východ) jsou vyprahlé oblasti s křovinným porostem a nedostatkem vzrostlého lesa, proto se zde nabízí zejména těžba kamene a časté využití technologie nepálených cihel (angl. mudbrick). Ve Spojených arabských emirátech (SAE) jsou vyššího vzrůstu, a odolné horkému klimatu, pouze datlové palmy (*Phoenix dactylifera*), které jsou uměle hospodářsky vysazované už od prehistorických dob.⁶⁾ Osídlené oblasti byly často závislé právě na palmových oblastech se zdrojem vody. Tamní

Mezyad Fort, rizalit vstupní brány (foto Marko www.castles.nl).

hrad Masafi Fort je příkladem jednoho z nich, který takovouto oázu a zdroj vody chránil společně se systémem několika soliterních strážních věží.⁷⁾

Typologie emirátského cimbuří

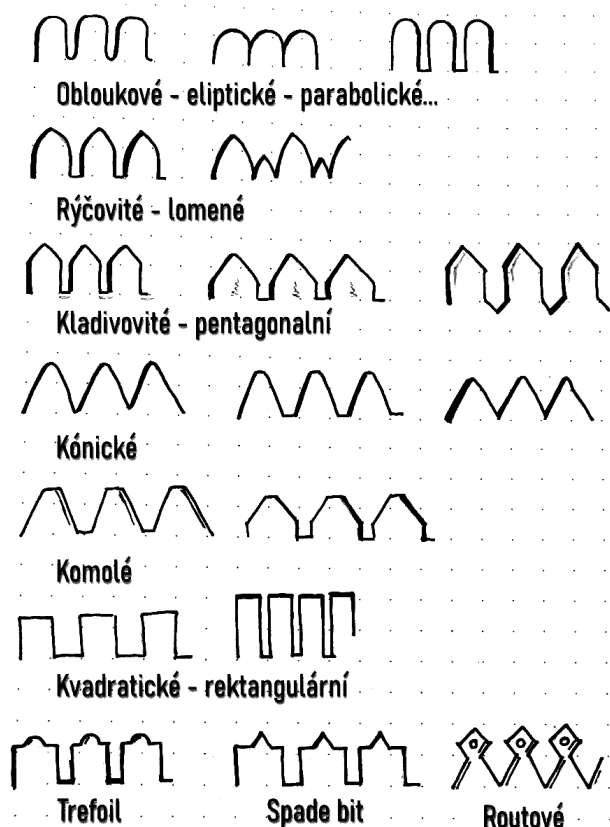
Většina emirátských hradů a pevností má koruny obvodového zdiva a zakončení věží a rizalitů opatřeny cimbuřím na způsob našich renesančních krenelází (angl. battlements, crenellations, franc. créneaux). Konečná podoba současných zachovalých hradů má podobu vycházející právě z období pozdní renesance, přestavbami kontinuálně navazující až do stavebních obnov v průběhu 20. století, do kdy byly tyto pevnosti aktivně využívány. Poté docházelo k četným přeměnám na muzea a stavby kulturního dědictví.⁸⁾

Nejčastějším tvarem cimbuří, doloženým na desítkách staveb, je jistý kladivovitý tvar v podobě podsekutého hexagonu nebo nepravidelného pentagonálního vzhledu. Hrany jsou oblené se svislými boky jako u zámečnického kladiva. Na emirátských pevnostech se tento nejrozšířenější tvar vyskytuje u staveb datovaných zhruba do průběhu 18.–20. století.⁹⁾ Výskyt se ovšem neomezuje jen na jednotlivé emiráty, ale na celý Střední východ.

Na způsob kladivovitého cimbuří je i příbuzná komolá varianta vystupujícího oktagonu jakou vidíme v případě pevnosti Al Muwaiji Fort vybudované na počátku 20. století nejstarším synem vládce Abu Dhabi šejchem Khalifou bin Zayed bin Khalifou Al Nahyanem.¹⁰⁾

Hrotitá podoba dalšího typu cimbuří s oblenými boky merlonů připomíná špičatý zahradní rýč. Plně výrazným cimbuřím této varianty se honosí dvě dochované věže nejstarší emirátské pevnosti Al Bidyah Fort. Podobně tak ho nalézáme i u známých pevností Sakamkam Fort a Al Ghayl Fort přestavěných v průběhu 19. století.

Tento typ, zaobleným hrotem, často přechází do elipsovitě podoby oválu, jaký spatřujeme na hradě Masafi Fort. Rozšířenou spodní základnou merlonu se naopak přeměňuje na parabolu. S takovýmto výrazně provedeným způsobem mírně naddimenzovaného cimbuří se setkáváme v oáze Liwa v emirátu Abu Dhabi na věži drobné pevnosti Muqib Tower. Residence šejcha Zayeda bin Sultana Al Nahyana v Al Ainu z roku 1937 má na svých bastionech dokonce čtyři okruhy takovýchto krenelází.

Výběr typologie emirátského cimbuří (náčrt P. Špráchal).

Až do ostře ozubených triangulárních krenelází přechází i merlony Khatt Fortu z 19. století, který až do roku 1960 náležel rodu vládnoucímu v emirátu Ras Al Khaimah. Naopak podsaditá obytná věž Al Hamili Toweru v Dhafeer Fortu má korunu atiky zakončenou kompromisem mezi kladivovitými merlony s triangulární variantou. Jemně ostřenou triangulární variantou je i věž šejcha Rashida ibn Humaid Al Nuaimiho Hassa Budweid Tower.

Podobně, jako má seseknutou variantu kladivovité cimbuří (Al Muwaiji Fort), tak existují i tvary komolého kužele merlonů viditelné na části obvodové hradby Al Fahidi Fort a Al Jeer Fort. Tvar paraboly a obleného komolého kužele kombinuje také romantizující pastiche Heritage Tower v hlavním městě emirátu Dubai. Kuželovité cimbuří obvodové zdi má i původně starobylá pevnost Kalba Fort.

Některé stínky bez vnější vrstvy omítky, zvláště parabolické a kónické, prozrazují technologický způsob jejich vyzdívání. Příklad vidíme třeba na koruně rizalitu vstupní brány s kladivovitým cimbuřím, patrně z nepálených cihel, u pevnosti Mezyad v podhůří Jabel Hafeet. Připomínají proces rozpixelování, v digitálním prostředí známý jako aliasing.

Vysoké merlony evokující rektangulární cimbuří, ovšem s eliptickým ukončením (angl. oblong) a úzkými prolukami, nalézáme také na korunách obvodových hradeb u pevností Falaj Al Mualla Fort, White Fort a koruny věží Al Jeer Fortu.

Zvláštní skupinou cimbuří je typ s rektangulárními merlony zakončenými poddimenzovaným eliptickým dekem v podobě výseku karetních tref/žaludů (angl. trefoil). Tato sofistikovanější dekorace se vyskytuje na věžích Al

Khan Tower a Ar Rams Tower nebo na věžích pevností Ras Al Khaimah a Al Jazirah Al Hamra Fort.

Příbuznou skupinu zmiňovaného cimbuří tvoří typ s kvadratickými merlony, avšak zakončený ostrým hrotem na způsob plochého vykružovacího vrtáku do dřeva zvaného sukovník (angl. spade bit). Takové jsou dochovány na dvou z několika věží Khatt Towers v emirátu Ras Al Khaimah.

Na závěr je patřičné se zmínit ještě o prolukách neboli krenelech mezi jednotlivými stínkami. Ty částečně kopírují tvar samotných merlonů. Většinou jde o proluky parabolické, triangulární (příp. kónické), kladivovité (příp. rýčovitě), rektangulární nebo štěrbinové (úzké).

Hrady ve Spojených arabských emirátech většinou nejsou tak vysoké, jak je známe z evropských zemí. Nejedná se často ani o komplex budov prolutých během staletí, třebaže existují i případy takovýchto staveb. Přestože také bývaly sídlem vládnoucí elity, jejich účel byl definován především militárně obrannou funkcí, která je na nich patrná dodnes. Zvláště portugalské vojenské stavitelství kladlo důraz na silné kamenné zdi odolné vůči dělostřelbě. Pokud bychom chtěli mluvit o stavebních komplexech, pak se jednalo spíše o soustavu obranných věží v podobě přesunutých opevnění a strategicky rozmístěných strážních věží v blízkém okolí. Proto je více výstižný anglický typologický termín, v SAE často používaný, který charakterizuje tyto stavby jako pevnost (angl. Fort), byť se také v řadě případů setkáváme i se zažitým tvaroslovím hrad (angl. Castle).

Několik příkladů obranných prvků emirátských pevností

Ajman Fort, [Adžmán], (emirát Ajman)

Mnoho hradů, pevností a strážních věží v Emirátech kombinuje několik typů cimbuří. Nejzajímavějším opevněným komplexem s bohatou variací nejrůznějších typů kreneláže je patrně Ajman Fort v centru hlavního města stejnojmenného emirátu. Ajman je sice nejmenší ze všech emirátů, za to se jedná o páté nejlidnatější město Spojených arabských emirátů. Samotná pevnost má ukončení atik a hradeb minimálně sedmi způsoby.

Ajman Fort, fotografie z roku 1954 (archiv www.castles.nl).

Její rozmanitost je dána jejím složitým stavebním vývojem. Pevnostní sídlo vzniklo již ke konci 18. století. Obsahuje věžovité stavby včetně rektangulární věže, válcovou kónicky tvarovanou a větrnou chladicí věž (barjeel, angl. Wind Tower), která je považována za nejstarší takovou stavbu v Emirátech.

Sídlo původně stálo na okraji pouště, ale již v letech 1819–1820 bylo při britském námořním ostřelování zni-

Ajman Fort, vstupní rizalit do pevnosti (foto Marko (www.castles.nl)).

čeno. O znovuvystavění se zasloužil šejch Rashid Bin Humaid Al Nuaimi a panovnické dynastii sloužil jako residence až do roku 1970. Poté se stal policejním ústředím a od osmdesátých let slouží jako historické muzeum Ajmanu. V průběhu těchto změn také došlo k několika přestavbám, jimž lze přičíst i bohatou novodobou variabilitu stavebních dekorativních prvků.

Khor Fakkan [Chór Fakán], Corfação (emirát Sharjah)

Příkladem pevnostního komplexu může být pevnostní systém starobylého města v Khor Fakkan. Jedná se o druhé největší emirátské město na pobřeží Ománského zálivu. Jeho důležitost spočívala především v existenci významného námořního přístavu, který spojoval arabský poloostrov s Indií a Dálným východem (resp. v Islámské éře, tj. 630–1507, se jednalo o prostor od Číny po Španělsko). Archeologické nálezy keramiky se zde datují do 3. tisíciletí před n. l., osídlení zde však trvalo už od doby kamenné.

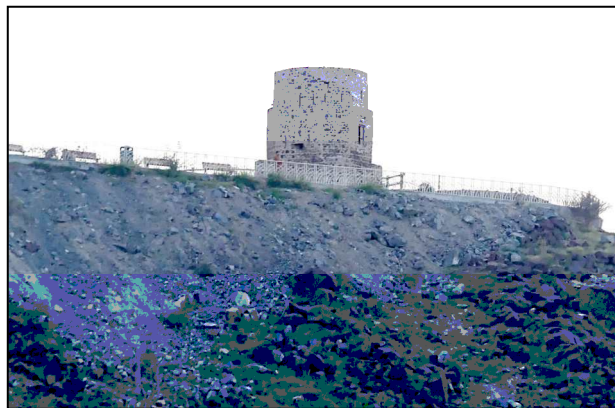
Ve městě stály tři historické pevnosti. Archeologicky byly zkoumány především dvě, původně triangulární West Fort, zvaná Portugalská pevnost, se složitým stavebně historickým vývojem a pak East Fort na okraji původního starého města, jehož půldruhého metru široké hradby městského opevnění z 15. století navazovaly právě na toto opevněné sídlo.¹¹⁾ Návrší před ním bylo v 17. století, tedy v době nově stojící západní pevnosti, osazeno polygonální majákovou věží Al Adwani Tower. Jedním z dějinně nejvýznamnějších období je zmiňovaná tzv. Portugalská

Khor Fakkan, archeologický 3D model přestavěné portugalské pevnosti po roce 1620 (Global Digital Heritage; dostupné na: <https://sketchfab.com/>).

éra, kdy Portugalci, pod vedením Alfonse de Albuquerque, roku 1507 násilně obsadili Khor Fakkan a terorizovali široké okolí. Okupace trvala až do roku 1648, kdy její místní kmeny (Yaruba, Al Qawasim) získaly zpět a celému pobřeží opět navrátily mír a obnovily činnosti v zemědělství, řemeslech a obchodních plavbách do zámoří.

V okolí se nachází i několik dalších vrcholů se strážními věžemi (Al Rabi, Najd Al-Maqsar, Al-Mansour, Al-Aqaba) tvořícími obrannou síť města. Nedávno byla dokončena rekonstrukce další věže Jabal Al-Sheikh. Na dalších vrcholech se vyskytují i starověké kamenné hrobky.

Al Rabi Tower, pohled ze starého města (foto P. Špráchal).

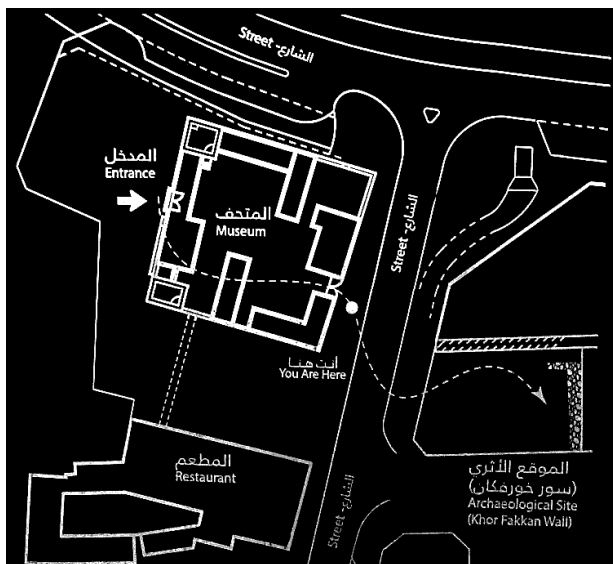
Mezi oběma pevnostmi, na okraji zaniklých městských hradeb, protilehle od východní pevnosti se nachází třetí, nově rekonstruovaná pevnost – Hisn Khorfakkan, v současné době sloužící jako moderní muzeum s ukázkami exponátů mapujících nejstarší historii celého pobřeží a jako kulturní centrum pro různé edukativní akce. Nachází se téměř uprostřed přímky mezi věžemi Al-Rabi a Al Adwani Tower.

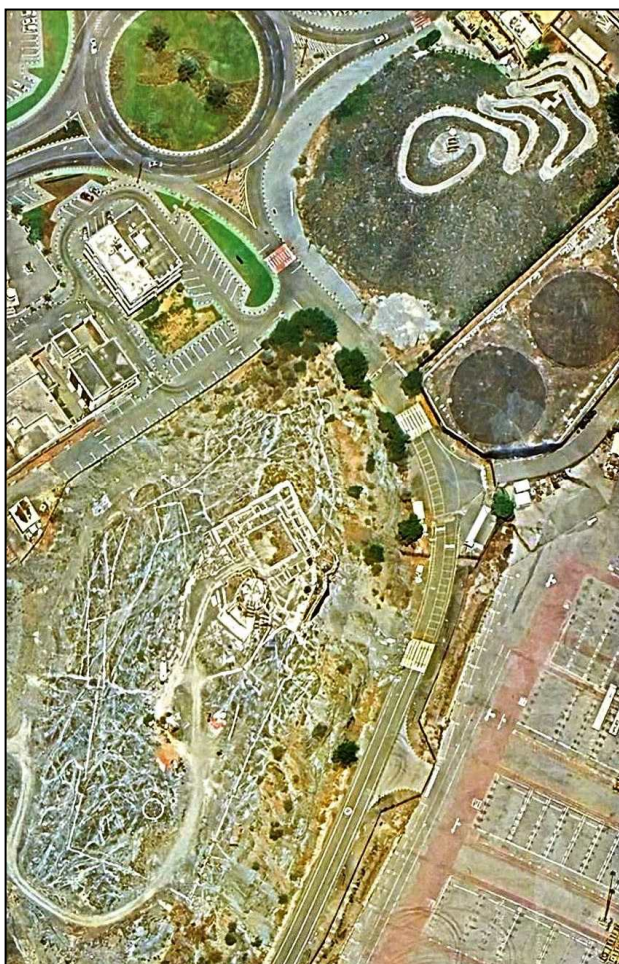
Hisn Khorfakkan, celkový pohled (foto P. Špráchal).

Pevnost Hisn Khorfakkan je příkladem obranné stavby z městského prostředí. Je přesnou replikou pevnosti vládnoucí dynastie rodu Qawasim, stojící na tomtež místě do poloviny 20. století, kdy byla zničena. Její kvadratický půdorys zaujímá plochu potřebnou k relativně komfortnímu životu a nutnou pro hospodářské zázemí s ohledem na limity nutné obrany v případě napadení. Posádku pevnosti tvořilo 20–40 žoldnérů.¹²⁾

Značnou část zaujímá vnitřní dvůr s nepravidelně obvodovou zástavbou. Na odkrytém nádvoří byla také umístěna studna s prostou konstrukcí k čerpání vody. Objekt ohraničuje zhruba pětimetrová obvodová zástavba doplující hradby, s výrazně zesílenou obranou západně

Hisn Khorfakkan, oficiální půdorys renovované pevnosti (Sharjah Museums Authority).

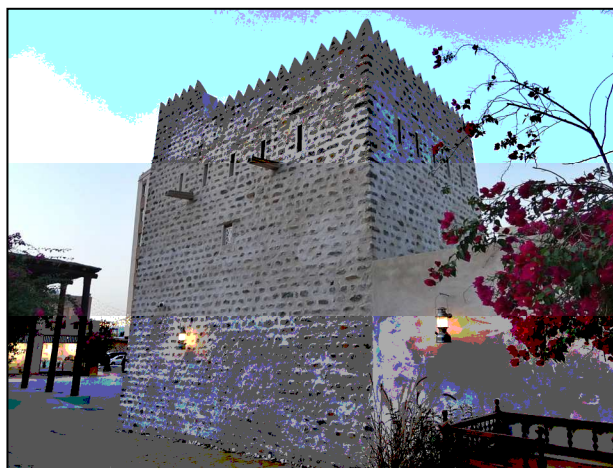

Khor Fakkan, zajímavá archeologická situace východní pevnosti se serpentinovým přístupem k majákové věži Al Adwani Tower na okraji (www.google.com/maps).

situované strany. Uprostřed průčelí stojí mírně vystupující rizalit s prostornou vstupní branou obklopenou dvěma nestejně vysokými rektangulárními nárožními věžemi. Pouze koruna jižní věže je zakončena kuželovitým ostřezubeným cimbuřím. Ostatní zakončení okrajů budov je

Hisn Khorfakkan, pohled k hlavní věži z vnitřního nádvoří (foto P. Špráchal).

Hisn Khorfakkan, jihozápadní věž (foto P. Špráchal).

ploché, stejně jako je zde ploché zakončení střešního prostoru s absencí střech. Obranschnost zajišťují celobvodové atiky věží s výškou pro stojícího člověka a řada střilen po celém obvodu se schopností ostřelovat prostor 360°, včetně vnitřního nádvoří.

Fujairah Fort [Fudžajrá], (emirát Fujairah)

Pevnost na okraji hlavního města Fujairah, stejnojmenného emirátu, jehož polovina obyvatel žije právě zde, je unikátní hned z několika důvodů. Je to jedna ze starších a spíše větších pevností s bohatou historií a množstvím archeologických nálezů, stejně jako zbývající oblasti emirátu. Ten se vyznačuje především venkovským charakterem s dominancí zemědělství a rybolovu. Prostupuje jím vysoké pásmo pohoří Hajjar, hluboká údolí, ale také oázy, vodopády a minerální prameny. Podobně jako předešlá lokalita se i tato v minulosti vyznačovala množstvím polí s hospodářskými plodinami, zeleninou, citrusovými plody, fíkovníky a datlovými palmami.

Fujairah Fort se svým nepravidelně kompilovaným stavebním vývojem výrazně odlišuje od ostatních emirátských pevnostních staveb. Radiokarbonová metoda datování její vznik klade do období po roce 1500. Mezi lety 1650–1700 došlo k dalším přestavbám. První etapy moderních renovačních stavebních prací začaly v roce 1925, ale po kolapsu severní věže v polovině šedesátých let došlo na další rekonstrukce. Stavebním materiálem jsou kromě kamene též mazanícové směsi a různé drti. Při obnovách pod dohledem UNESCO došlo ke stavebním úpravám za užití tradičních původních postupů a materiálů.¹³⁾

Fujairah Fort, celkový pohled na pevnost od jihu (foto P. Špráchal).

Fujairah Fort, celkový pohled na přístupovou část od jihu (foto P. Špráchal).

Fujairah Fort, celkový pohled na vnitřní nádvoří (foto P. Špráchal).

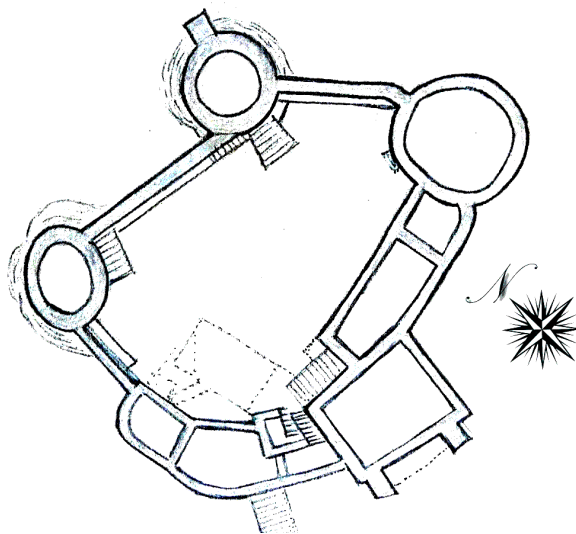
Fujairah Fort, detail střílen se spodním ostřelováním (foto P. Špráchal).

Fujairah Fort, interiér vstupního podlaží do věže (foto P. Špráchal).

Fujairah Fort, začlenění severní věže z vnitřního nádvoří (foto P. Špráchal).

Fujairah Fort, náčrtek půdorysu pevnosti (kresba P. Špráchal).

Fujairah Fort, monumentální branské věže (Fujairah Fort Gate) z pohledu od pevnosti, v pozadí druhá největší emirátská mešita Sheikh Zayed Grand Mosque a panoramat hlavního města (foto P. Špráchal).

Fujairah Fort, celkový pohled na hradní komplex ze západního návrší (foto P. Špráchal).

Půdorys je tvořen nepravidelným pentagonálně obleným obvodem s třemi vystupujícími válcovými věžemi, se čtvrtou kvadratickou vloženou vedle vstupní brány. Poslední věž budí zdání původního opevněného vstupu do hradu. Obvodovou hradbu též doplňuje nepravidelně vystoupá část vstupního koridoru, z vnějšku připomínající polokruhovou věžici, částečně umožňující flankování.

Uvnitř se nalézá poměrně prostorné nádvoří. V obvodové zástavbě pak obytné místnosti, zbrojnice, obydlí strážných, vězení, ale také kupř. místnost pro zpracování datlů (madbasa).

Přístup do věží je vyvýšen několika schody, zpravidla sedmi až třinácti. Stejně tak do nejvyššího patra věže vede úzké zděné postranní schodiště, často bez zábradlí, s nepříliš prostorným ústím do nejvyšší části. Stísněný prostor poskytují také obvodová spirálovitá schodiště do vyšších podlaží vedoucí úzkými chodbičkami. Všechny tyto prvky znesnadňují průchod vzhůru, a naopak umožňují obranu svrchních pater minimem počtu obránců.

Cimbuří neplní úlohu aktivní obrany jako ve středověku, ale spíše nahrazuje navýšení krytu obránců a dekorativní funkci. Obrannou funkci mají četné střelny podél celého vnějšího obvodu zástavby. Často umožňují nejen přímou střelbu, ale svým zkosením také ostřelování nejbližšího předpolí hradu. Zajímavým prvkem je též do masivu zdíva implementovaný otvor s kolmým průzorem na funkční způsob našeho podebití. Přístup na cimbuří je veden nekrytým schodištěm z nádvoří.

Okenní překlady a svrchní části dveřních portálů bývají často tvořeny dřevěnými prvky z masivního dřeva. Stejně tak se nezdá setkáváme se zakončením stropu horního patra věže, nesoucí poslední obranné podlaží,

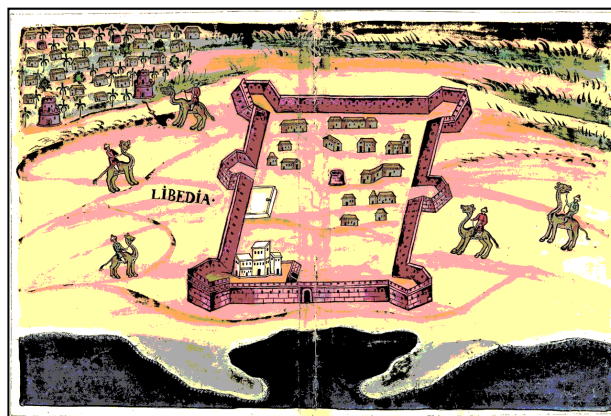
silným centrálním sloupem, nesoucím paprskovitě rozprostřenou dekorativní kulatinu na způsob povalového stropu.

Celý areál je obehnan zdí o délce půldruhého kilometru, zaujímající plochu téměř 14 ha. Impozantní vstup do areálu tvoří dvě vysoké brány ukončené lomeným obloukem, z obou stran jištěné dvoupatrovými rozměrnými věžemi kvadratického půdorysu. V areálu se nacházela stará mešita a několik desítek samostatných dvorců, včetně residenčních sídel šejchů, s vlastními obvodovými hradbami, často zděné klasovou technikou (opus spicatum). Historické předhradí (Fujairah heritage village) bylo v minulých letech také rekonstruováno a podrobeno archeologickým výzkumům.¹⁴⁾

Al Bidyah Fort, Al Badiyah, Libedia (emirát Fujairah)

Další historicky významnou pobřežní lokalitou Ománského zálivu je starobylé místo s dosud dochovanými dvěma strážními věžemi (angl. watch towers) a funkční historickou mešitou (Al Bidya Mosque, Al Masjid Al Othmani) zvanou též ottomanská – osmanská, považovanou za nejstarší mešitu v celých Spojených arabských emirátech. Tato drobná, pouhých 5 m vysoká, avšak vzácná mešita stojí na hlavní trase propojující nejdůležitější místa východního pobřeží SAE (Kalba – Fujairah – Khor Fakkan – Dibba). Proto zde Portugalci bezprostředně vystavěli strážní hrad, chránící tento nejištěný přístup z Ománského zálivu. Osídlení je zde datováno už do 3. tisíciletí př. n. l. Podle výzkumu ve spolupráci emirátského ministerstva starožitností a universitou v Sydney je stáří samotné mešity radiokarbonovou metodou stanoveno do roku 1446.¹⁵⁾ Novější průzkumy objektu stávající stavbu, spíše přestavbu, datují mezi léta 1650–1670 (1599).¹⁶⁾

První cizí plavby k arabské oblasti, a de facto počátky pokusů o exploataci území, se váží ke konci 15. století a jsou ve spojitosti se jmény Bartolomeo Diaz (1487), Pedro de Covilhao (1487) nebo Vasco da Gama (1498). Zásadním způsobem neblaze proslul především Alfonso de Albuquerque, který zaútočil na strategické přímořské oblasti, vypaloval pobřežní města a rákosové rybářské chýše, ničil lodě v přístavech a porážel datlové háje. Portugalská okupační hrůzovláda se vztahuje k roku 1507 a od kdy se na další století datuje tzv. Portugalská éra. Již první portugalské popisy arabských oblastí zmiňovaly pevné kamenné stavby a silné hradby, vesnice při úpatí pohoří, ale i vysoko v horských oblastech. Portugalci

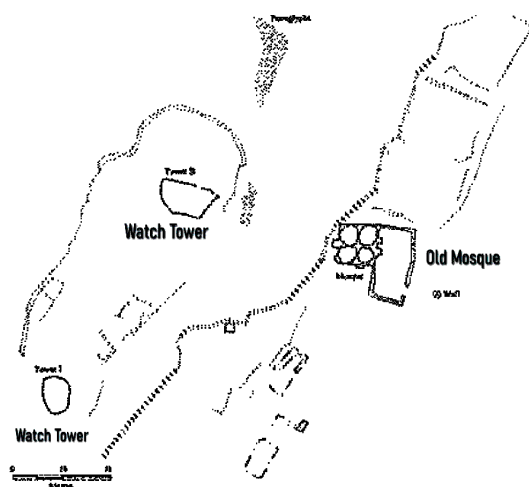
António Bocarro: Al Bidyah Fort, zaniklá portugalská pevnost v roce 1635 (Wikipedia).

Al Bidyah Old Mosque & Fort, stará mešita se strážními věžemi v pozadí (foto P. Špráchal).

Al Bidyah Fort, Celkový pohled na strážní věže od východu (foto Marko (www.castles.nl)).

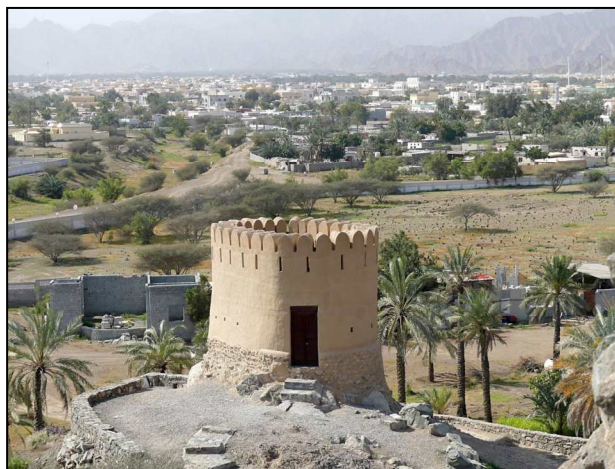
Al Bidyah Fort Watch Towers, půdorys strážních věží (citace v pozn. 18, s. 8).

podřídili Hormuzské království do pozice vazala a posléze nastolili vlastní obchodní monopol na tuto oblast. Jedním z posledních okupovaných míst se stal Khor Fakkan. Vojenské posádky vetřelců museli být sponzorovány místním obyvatelstvem.

Na základech muslimských pevností i na řadě dalších nových strategických míst začala vznikat síť opevněných lokalit. Vyznačovaly se velkou obytnou věží, někdy několika nárožními věžemi, obehnanými kvadratickou obvodovou zdí o průměru 30–60 m, což zhruba odpovídá vnějšímu průměru opevnění našich tvrzí a zámků. Taktická defenzivní strategie byla doplňována i jištěním samostatně stojících strážních věží. S portugalským militárním

Al Bidyah, protilehlé strážní místo u pevnosti s archeologickým nálezem (foto P. Špráchal).

Al Bidyah Fort, jižní strážní věž s městem Al Bidyah (foto P. Špráchal).

Al Bidyah Fort, severní strážní věž (foto P. Špráchal).

užitím se zmiňují kupř. Khor Kalba (Quelba) se třináctičlennou posádkou, Kalba Hisn, Bidyah (Libedia), Al-Qurainiyah, Al Ghayl Fort (Gheel) střežící systém vodních kanálů zv. falaj, Khor Fakkan, Dibba al-Hisn (ve městě se zmiňují tři pevnosti).¹⁷⁾

Do té doby se datuje také zmiňovaná pevnost Al Bidyah. Původní opevnění tvořilo 60 m dlouhé čtvercové opevnění, které využilo stavební materiál z nedaleké věže z doby bronzové (3 tis. let př. n. l.). Archeologicky dokon-

ce byly odkryty také pozůstatky dvou původních věží, jedna z nich byla v nedávné době zničena buldozerem. Radiokarbonová metoda kalibrovala několik etap stavebního vývoje, který zatím není spolehlivě vysvětlen. Nejstarší zachoval aktivitu zhruba od roku 1450, další dokládá užití v letech 1510–1650 (1670). Keramické a porcelánové nálezy dokládají obývání od 16. století do počátku dvacátého. Nejednalo se o silnou vojenskou základnu, ale potvrzují uplatnění i po upadajícím vlivu portugalské moci.

Za stavební materiál bylo užito nejen lomového kamene z místní horské suroviny, ale také z pobřežních skal, šterku, pálené hlíny, korálů a „mudbrick“ cihel. Jednalo se o místně dosažitelný stavební materiál, který se užíval i na dalších pevnostech a mešitách. Mešita se nacházela v podhůří na okraji vesnice za datlovými zahradami. Byla chráněna zmíněnou pevností a strážními věžemi. Od vesnice byla oddělena.¹⁸⁾ Z vnitrozemí je chráněna vysokými neprostupnými skalistými horami (jedna z nejvyšších Jabal Dād, 1054 m n. m.), nejbližší okolí je ovšem tvořeno hřebeny se strmým převýšením v průměru o 200–400 m.

Dvě strážní věže nad mešitou jsou v její těsné blízkosti odkud se pozvolna vypíná zhruba půlkilometrový hřeben se známkami úpravy povrchu terénu. Nejvyšší protilehlý bod zaujímá taktéž strážní polohu s vrcholovým zarovnáním, dnes ohraničeným patrně současnou nízkou, na sucho kladenou základovou zídou, pod níž se nalézá chráněné archeologické naleziště. Prostor mezi strážním vrcholem a dvěma dochovanými věžemi, dle zploštělé zarovnávané partii konkávních výběžků hřbetu, by hypoteticky dovoľoval umístění dalších dvou věží o rozměrech předchozích dochovaných. Místo by pak připomínalo symbolické strážní věže The Seven Summits v Al Heelu u Fajairah Flag Parku, a to i rozměrem hřebene. Zajímavým objektem je za těmito dvěma věžemi ještě terénní deprese nepravidelného konvexního tvaru se širokou obvodovou plochou korunou, která nedestruktivním ohledáním evokuje možnost zahloubeného objektu blíže neurčené stavby.

V prostoru mezi oběma věžemi se nachází množství atypických keramických nálezů masivní struktury, připomínajících naši hradištní keramiku.

Obě věže jsou omítnuty pouze v horních partiích a dokládají použití již zmiňovaných stavebních materiálů s vysokým podílem korálů. Cimbuří je výrazné, spíše elipsovitého tvaru, s úzkými prolukami a řadou šterbinových střílén podél celého obvodu. Obě dochované věže, elipsovitou a obleně lichoběžnou, obkružuje nízká nepravidelná obvodová hradba izolující obě věže od ostatního prostoru, mešita má vlastní nepravidelné rektangulární ohrazení.¹⁹⁾

Závěr

Jak již z předchozích odstavců vyplývá, emirátské pevnostní stavitelství má svou tradici stále živou až do současnosti. Tato arabská země je srovnatelná s Českou republikou jak územním rozsahem, tak počtem obyvatel. Přestože se z architektonického hlediska jedná o jednu z nejmodernějších zemí světa s nejvyšším počtem světových unikátů, její vztah ke kulturně-historickému dědictví je díky péči vládců (emírů a šejchů) jednotlivých federalizovaných emirátů vysoce nadstandardní. Některé pevnosti byly využívány až do 20. století, kdy byly v následujícím období opravovány, podrobovány archeologickým vý-

zkumům a přeměňovány na místní a národní muzea. Výrazně se o záchranu kulturního dědictví zasloužil i první prezident Spojených arabských emirátů šejch (Sheikh) Zayed bin Sultan Al Nahyan (1971–2004), který se stal i patronem mezinárodních archeologických sympózií.

Dodnes se ve spolupráci s vědci, historiky a archeology obnovují starobylé relikty osídlení, zaniklá městská zástavba, pevnosti, věže a zřizují nová muzea. Vznikají i nové skanzeny, které připomínají historii a minulost zaniklých časů.

Poznámky: 1) Černý, V. – Čížková, M. – Poloni, E. S. – Al-Meer, A. – Mulligan, C. J.: Comprehensive View of the Population History of Arabia as Inferred by mtDNA Variation. *American Journal of Biological Anthropology* 159/4, 2016, s. 607–616; Koubínová, D.: Arabský poloostrov jako genetická křižovatka anatomicky moderního člověka. Dostupné z: <https://www.natur.cuni.cz/fakulta/veda-a-vyzkum/popularizace/clanky/arabsky-poloostrov-jako-geneticka-krizovatka-anatomicky-moderniho-cloveka>.

2) Labbaf-Khaniki, M.: Castles, Walls, Fortresses. The Sasanian Effort to Defend the Territory. In: *Historia i Świat* 9. Siedlce 2020, s. 37–59; Loureiro, R. M.: Historical Notes on the Portuguese Fortress of Malacca (1511–1641). In: *Armas, Fortalezas e Estratégias Militares no Sudeste Asiático – II.* (= Revista de Cultura 27) Macau 2008, s. 78–96; Potts, D. T.: In the Land of the Emirates. The Archaeology and History of the UAE. London 2012, s. 120; Odah, B. K.: El estudio histórico de los castillos en Omán (Jalali) como modelo. *Opción* 30/20, 2019, s. 486–498; Northedge, A.: Umayyad and Abbasid Urban Fortifications in the Near East. In: Korn, Lorenz – Orthmann, Eva – Schwarz, Florian (Hgg.): *Die Grenzen der Welt. Arabica et Iranica ad honorem Heinz Gaube*. Wiesbaden 2008, s. 39–53; Genequand, D.: Desert Castles, Umayyad. 2018 [online] *Encyclopedia of Ancient History*. 3) V literatuře se vyskytují oba tvary. V arabštině se pak používá podobný nesouvisající termín *mubaraḥa*, který označuje islámský právní způsob financování. 4) Braniš, J.: *Staročeské hrady*. Praha 1909, s. 16–17; Boháčová, I.: *Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy*. In: *Mediaevalia archaeologica* 3. *Pražský hrad a Malá Strana*. Praha 2001, s. 179–301; Třeštík, D.: *Cesta Ibrahima ibn Jakuba do Prahy v roce 966. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 14/5, 1992, s. 9–13. 5) Durdík, T.: *Encyklopedie českých hradů*. Praha 1995, s. 241; Sokol, P.: *Výzkum a dokumentace zříceniny hradu Přímdu. Aplikace dokumentačních a prospekčních metod v areálu hradní zříceniny*. *Archaeologia historica* 40/2, 2015, s. 431. 6) Gros-Balthazard, M. – Flowers, J. M.: A Brief History of the Origin of Domesticated Date Palms. In: Al-Khayri – Jain, S. Mohan – Johnson, Dennis V. (eds.): *The Date Palm Genome* 1. Cham 2021, s. 59. 7) Špráchal, P.: *Hrady a fortifikace na severovýchodě Spojených arabských emirátů*. *Hláška* 34/1, 2023, s. 9. 8) Citace v pozn. 7, s. 6. 9) Kupř. Awhala Fort (začátek 18. století), Umm Al Quwain Fort (1786), Attab Fort (po 1816), Al Darmaki Fort (1840), Al A'ankah Fort (polovina 19. století), Al Jahili Fort (po 1891), Dhafeer Fort (polovina 19. století), Mezyad Fort (19. století), Al Jabbana Fort (19. století), Al Maria Gharbiayh Fort (polovina 19. století), Qutuf Fort (19. století), Mezairaa Fort (19. st.), Al Wajidi Fort (19. století), Al Hili Towers (19. století), Bin Hamooda Fort (19. století), Bin Helal Fort (19. století), Al Jimi Fort (počátek 20. století), Al Rumailah Fort (počátek 20. století), Al Hosn Fort (1910), jedna z Dubai

Towers a další. Vhodný přehled a fotodokumentaci splňuje portál castles.nl/forts-in-uae, pro srovnání částečně i server archiqoo.com/sites/uae.php. **10)** Qasr Al Muwaiji. Dostupné na: <http://www.abudhabiculture.ae>. **11)** Sasaki, T. – Sasaki, H.: Ceramics from Khor Fakkan West Fort, Oman Gulf Coast in the UAE. In: *Archaeological Bulletin Kanazawa University* 40. Kanazawa 2019, s. 77, 90. Reprodukce zaměřením stavebněhistorického a 3D půdorysu západní pevnosti viz též odkaz v pozn. 7, s. 10. **12)** Informační panely musea uvnitř pevnosti. **13)** Ziolkowski, M. C. – Al-Sharqi, A.S.: Fujairah Fort and Its Associated Settlement. A Study Based on Historical, Archaeological and Ethnographic and Information. In: Hellyer, P. – Ziolkowski, M. (eds): *Emirates Heritage. Volume 2. Proceedings of the 2nd Annual Symposium on Recent Archaeological Discoveries in the Emirates and of the Symposium on the History of the Emirates*, Al Ain 2004. Al Ain 2004, s. s. 112–167; Holden, L. D. – Silcock, D.M. – Arrowsmith, C.A. – Al Hassani, M.: Laser Scanning for the Documentation and Management of Heritage Sites Within the Emirate of Fujairah, United Arab Emirates. *Arabian Archaeology and Epigraphy* 26/1, 2015, s. 55–67; Fujairah Fort. Bez data. **14)** Shaghouri, T.: Great Wall to Protect Fujairah's Old Fort. *Gulf News*, 2. 5. 2002. Dostupné z: <https://gulfnews.com/>; Shaghouri, T.: Old City of Fujairah Being Renovated. *Gulf News*, 22. 6. 2003. Dostupné na: <https://gulfnews.com/>; Mohammed Ali, F.: Restoring Fujairah's Forts to Preserve a Legacy. *Gulf News*, 20. 3. 2009. Dostupné na: <https://gulfnews.com/>.

15) Al Bidya Mosque. Bez data; Al Badiyah Mosque. The Oldest Mosque in the UAE. Dostupné z: [Odyfolioemirates.com](http://odyfolioemirates.com) [updated 31. 5. 2022]; Zaki, Y.: Al Bidya: The Oldest Mosque in the UAE Keeps Traditions Alive for 600 Years. *Gulf News*, 24. 2. 2021. Dostupné z: <https://gulfnews.com/>. **16)** Sosa, M.: Al Bidiya Mosque in Fujairah, UAE. „A Vessel of Cultural and Religious Heritage in the Emirates Today“. A Phenomenological Photographical Study. Dostupné z: <https://www.academia.edu/>; Sosa, M. – Hawker, R. – Al Jassim, S.: Al Bidiya Mosque. Abu Dhabi 2012. **17)** Carita, R.: The Network of Fortifications in the Emirate of Sharjah. In: *CEAMA* 22/2020, s. 109–126; Couto, D.: New Insights into the History of Oman in the Sixteenth Century. A Contribution to the Study of the Evolution of the Muscat Fortifications. In: Loureiro, Rui Manuel – Biedermann, Zoltan – McAvoy, Eva Nieto (eds.): *Anotacoes e Estudos sobre Don Garcia de Silva y Figueroa e os Comentarios da embaixada a Persia (1614–1624)*. Lisboa 2011, s. 129–153; Ziolkowski, M.: Excavations at al-Bidiyya. New Light on the Portuguese Presence in the Emirates. *Tribulus. Bulletin of the Emirates Natural History Group* 9/2, 1999, s. 19–21; kompletnější výčet pevností v této oblasti viz článek v pozn. 7. **18)** Ziolkowski, M.: Bidiyah Mosque, Fujairah, U.A.E. In: *Adumatu. A Semi-Annual Archaeological Refereed Journal on the Arab World* 17. Riyadh 2008, s. 7–32. **19)** Popis na základě místní prospekce za asistence Bc. K. Ožďanové-Drahoňovské.

Drobnosti, dodatky, opravy, informace, zajímavosti, ohlasy

180. výročí narození August Sedláčka

Jan Anderle – Tomáš Karel

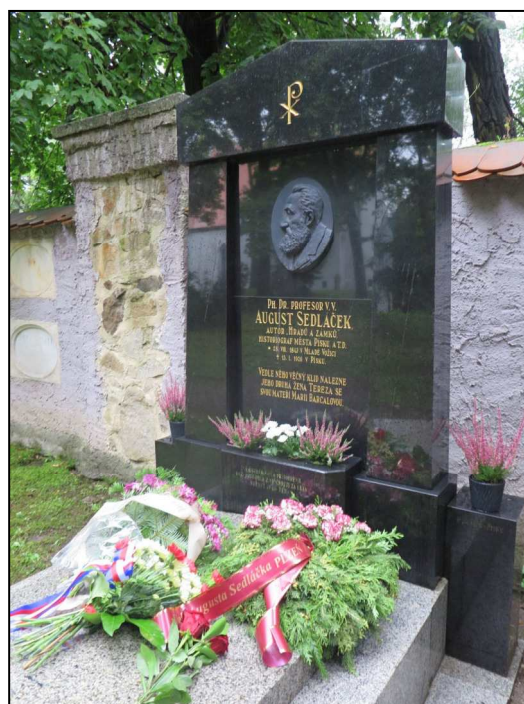
V pondělí 28. srpna 2023 v 10 hodin dopoledne se z podnětu Prácheňského muzea v Písku uskutečnila u hrobu Augusta Sedláčka na Svatotrojickém hřbitově v Písku vzpomínková slavnost k příležitosti 180. výročí narození velkého historika. V deštivém počasí byli přítomni spolu s nečetnou veřejností ředitel musea Jiří Prášek se svými kolegy, zástupci Města Písku, starosta Mladé Vožice, Sedláčkova rodiště, Jaroslav Větrovský, ředitelka Hvězdárny a planetária v Českých Budějovicích Jana Tichá a zástupce ústředního výboru Klubu českých turistů. Svojí přítomností dodal události na váze doyen českých historiků profesor František Šmahel. Klub Augusta Sedláčka (KAS) reprezentovali předseda Rady Jan Anderle s chotí Danou a předseda plzeňské sekce Tomáš Karel.

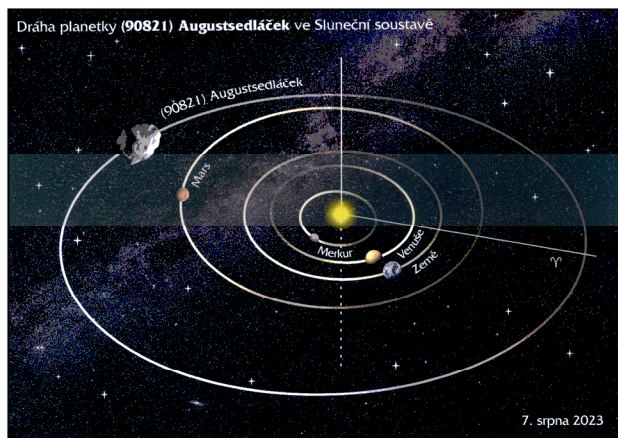
Slavnostního proslovu, zasvěceného, příjemně osobního a aktuálního, se ujal pracovník píseckého muzea. Poté byla Sedláčkova památka uctěna položením květin a Tomáš Karel s Janem Anderlem za KAS ozdobili hrob věncem, ač se historik proti užívání řezaných květů za svého života ohrazoval. Snad by ale na naše počínání s ohledem na jeho motivy pohlédl shovívavě. Slavnost s pohoštěním pak pokračovala v Rytířském sále píseckého hradu. Jana Tichá tu informovala o počtě, které se Augustu Sedláčkovi dostalo mezinárodně platným pojmenováním jedné z planetek objevených hvězdárnou na Kleti – 90821 Augustosedláček, a v závěru svého vystoupení o tom předala píseckému muzeu a KAS certifikáty.

Zástupce Klubu českých turistů pak ve svém vystoupení připomněl místo oslavence v dějinách české turistiky a věnoval muzeu a KAS certifikát o uvedení Augusta Sedláčka do Síně slávy české turistiky, odznak a Medailon Síně 2023/4 s méně známou podobenkou Sedláčka v plné mužné síle a s připojeným textem, v němž se vedle životních a pracovních dat uvádí: *Písecký odbor KČST se rozhodl v roce 1923 u příležitosti 80. narozenin profesora Augusta Sedláčka vybudovat Sedláckovu stezku, vedoucí podél řeky*

Otavy z Písku na Zvíkov. Stezka o délce 25 km byla slavnostně otevřena v neděli 20. května 1928 za účasti turistů z Písku i z Prahy.

Prácheňské muzeum v Písku k příležitosti Sedláčkova aktuálního výročí připravilo v Rytířském sále výstavku věnovanou zejména jeho životu a s ním nedílně spojeným činnostem. KAS se inspiroje prací velkého historika a snaží se na ni podle svých sil navazovat v odborné rovině, po detailech a artefaktech z jeho života nad rámec toho, co on sám a jeho paní zveřejnili, nebylo z naší strany pátráno. Proto pro nás byla výstava nevidaně obsažná, ba v některých bodech překvapující, když jsme například prvně

mohli pohlédnout na tvář Augusta Sedláčka jako fešného mladíka bez plnovousu. Účastníci slavnosti v závěru setrvali v přátelských debatách a společnost se postupně rozcáhla.

Konference Křivoklát 2023

VIII. ročník kastellologické konference k počtě prof. Tomáše Durdíka

Dne 22. 10. se v areálu hradu Křivoklát uskuteční VIII. ročník kastellologické konference věnované památce prof. Tomáše Durdíka. Součástí konference bude krátká pobožnost v hradní kapli. Konference je pořádána v úzké spolupráci mezi Archeologickým ústavem AV ČR, Praha, v. v. i., Katedrou archeologie a Fakultou filozofickou Západočeské univerzity v Plzni, Národním památkovým ústavem - Správou státního hradu Křivoklát, Náboženskou obcí Církve československé husitské v Křivoklátě, Pražskou diecézí Církve československé husitské, Společností přátel starožitností a spolkem Hradů na Malši z. s. Konferenční poplatek není požadován.

Josef Hložek

Už jste četli...?

J. Kypta – J. Marounek: **Terénní stopy obléhání hradů v husitském století.** (NPÚ, ú. o. p. středních Čech, 2022, 295 s.) Kniha zhodnocuje výsledky dlouhodobého archeologického výzkumu dobývání hradů v České republice. Hlavní výzkumnou metodou je povrchový průzkum terénních reliktů, které se dochovaly v lesním prostředí v okolí obléhaných hradů.

Castellologica bohemia 20/1. (ZČU Plzeň, 2023) Studie: T. Krofta – R. Křivánek: Hrad Hůrky u Vranovic, okr. Příbram. Dosavadní stav poznání a výsledky nedestruktivního archeologického výzkumu, B. Wasik: The Castle in Sztum in the Light of archaeological research in 2019, J. Večeřa: Úvaha nad stavebním vývojem a podobou jádra hradu Aueršperka (okr. Žďár nad Sázavou) na základě nálezu architektonického článku hradní věže, D. Kovář: Nad otázkou lokalizace hradu v Lomnici nad Lužnicí (okr. Jindřichův Hradec).

Archeologické výzkumy v jižních Čechách 35/2022. Z obsahu: D. Hlášek – L. Čapek – I. Světlík: Hrad nebo pravěké hradiště? Stávající znalosti o lokalitě Velešín – Kamenná věž (okr. České Budějovice), R. Krajč – M. Pták – D. Kovář – J. Šindelář: Karlův hrádek u Purkarce – projekt archeologického výzkumu.

Václav Chmelíř

HLÁSKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974.

Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. říjnové dekádě 2023.

Šéfredaktor Mgr. Václav Chmelíř, Ph.D. (rozmberr@post.cz), technický redaktor ing. Petr Mikota (pmikota@post.cz), redaktor pro internet Milan Novobilský (klub_augusta_sedlacka@centrum.cz).

Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň.

Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění statutárního města Plzně.

Registrováno pod značkou OK UmP 23/1991. 350 výtisků.

Město Plzeň

Zprávy z klubu

Rada

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň. Tel. 606 666 418, e-mail: marcela.lodrova@seznam.cz. Internetové stránky: <http://www.klub-augusta-sedlacka.cz>.

Předplatné Hlášky na rok 2023 je 120,- Kč/rok, desátek zůstává 10,- Kč za člena.

Hlásku 2024 mají zdarma členové KASu přispěvší do Hlášky 2023. Z pobočky **Plzeň** J. Anderle, L. Foster, Z. Hermsdörfer, V. Chmelíř, T. Karel, P. Kastl, P. Mikota, M. Novobilský, Z. Procházka, L. Vytlačil, z pobočky **Hradec Králové** J. Slavík, z pobočky **Praha** J. Boukal, J. Synek, P. Šafránek.

22. ročník **konference Dějiny staveb** se koná ve dnech 11. – 14. 4. 2024 v Centru stavitelského dědictví v Plasích. Přihlášky na adresu pmikota@post.cz, podrobnosti na www.evida.cz/shp.

Pobočka Plzeň

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň, tel. 606 666 415, e-mail: tokarel@seznam.cz.

Členské příspěvky zůstávají ve výši 200 Kč, publikující v Hlásce pouze 80 Kč. Za ročního příslušníka, člena klubu, ještě navíc 20 Kč. Platbu zašlete **na účet pobočky č. 2201625997/2010.**

Během letního období se konaly pravidelné klubové schůzky bez přednášek.

Filip Kasl

Další informace od poboček redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdržela.

Kontakty na ostatní pobočky:

Pobočka Praha

Kontaktní adresa: KAS Pobočka Praha, PhDr. Helena Klímová, Tř. Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6 – Dejvice, e-mail: Petr Valenta, geomess@volny.cz.

Pobočka Hradec Králové

Kontaktní adresa: Ing. Jiří Slavík, Nerudova 1210, 517 41 Kostelec n. Orlicí, e-mail: slavik.jiri@npu.cz, jaroslav_cerny@centrum.cz.

Pobočka Brno

Kontaktní adresa: Stanislav Pivoňka, Bořetická 4, 628 00 Brno, e-mail: st.piv@seznam.cz.

Pobočka Zlín

Kontaktní adresa: KAS pobočka Zlín, MUDr. Jiří Hoza, Česká 4760, 760 05 Zlín. Tel. 737177346. E-mail: jihaz@post.cz. Int. stránky pobočky: <http://www.kaszlin.estranky.cz>.

Pobočka Humpolec

Kontaktní adresa: KAS, pobočka Humpolec, Hradská 818, 396 01 Humpolec, E-mail: kocmani.hu@seznam.cz, frantisek.kocman@mesto-humpolec.cz, tel: 777347511. Internetové stránky pobočky: <http://www.hrad-orlik.cz>.

Uzávěrka dalšího čísla: 10. 12. 2023 (vyjde v první lednové dekádě 2024)